

Калиновський Богдан Валерійович,
завідувач кафедри конституційного
права та прав людини НАВС, доктор
юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВ ЛЮДИНИ (КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА РЕДАКЦІЮ Ч. 3 СТ. 22 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)

Проголошення незалежності України, інтеграція до міжнародного співтовариства та прийняття Конституції України [1] зумовили необхідність здійснення системної державно-правової реформи, метою якої є забезпечення дієвої законодавчої системи державного закріплення, гарантування та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Проголосивши спільні демократичні цінності пріоритетом свого соціально-політичного розвитку, Україна взяла на себе зобов'язання, передусім, добросовісно дотримуватися та охороняти права і свободи людини. Ця тенденція особливо проявляється у сфері сприйняття і застосування європейських стандартів правозахисту, основу яких становлять Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [2], відповідні протоколи до неї (далі - ЄКПЛ), а також практика Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ).

Так, ратифікувавши ЄКПЛ, було впроваджено один із найбільш впливових і унікальних механізмів захисту прав людини в Європі. Держава надала правові підстави для звернення до ЄСПЛ фізичним і юридичним особам для належної реалізації конституційних гарантій - захисту прав, закріплених таким інструментом, як міжнародне право. Важливо наголосити, ЄКПЛ, як неодноразово відзначалося у рішеннях ЄСПЛ, - це живий механізм, що постійно розвивається, якому постійно доводиться знімати напруження між правовою певністю, послідовністю тлумачення, і новими обставинами [2]

Уже при ратифікації Європейської конвенції Законом

від 17.07.1997 № 475/97-ВР України визнала обов'язковість юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосується тлумачення та застосування Конвенції. Закон України від 23.02.2006 № 3477-ІУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3] однозначно сформулював юридичну норму, за якою суди (у тому числі й Конституційний Суд України, застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Розділ II Конституції України включаючи в себе майже третину всіх статей, закріплює основні права, свободи та обов'язки людини та громадянина [1]. Так стаття 21 Конституції України визначає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Згідно статті 22 Основного Закону держави, права і свободи людини і громадянина не є вичерпними [1], тобто соціально-філософським підґрунтям припису вважається уявлення про принципову невичерпність розвитку, збільшення кількості й розширення обсягу свобод людини, необхідних для задоволення її потреб. А зростання та урізноманітнення людських потреб - соціальна закономірність, підтверджена усією історією людства, тому сумнівів ця значимість не викликає [4].

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Скасування конституційних прав і свобод, яке забороняється у - це по суті їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація, цілковите знищення. Категорія скасування конституційних прав і свобод становить найгірший різновид їх порушення [4].

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [1]. У цьому приписі Конституція вперше торкається надзвичайно важливої і складної проблеми - обмеження прав і свобод людини. Держава свідомо позбавляє себе права на помилку. Тобто приймаючи будь-який закон, який дає право людині, держава йде на крок вперед, усвідомлюючи,

що кроку назад не передбачено. Безсумнівно, це ідеалізує права людини, беззастережно тлумачити це недоречно, адже саме ця норма слугує фактором, що державу заводить у глухий кут.

Крім того, незважаючи на те, що встановлення привілеїв прямо суперечить ст. 24 Конституції України, у якій зазначено, що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри... або іншими ознаками», всупереч цьому конституційному положенню в Україні існують привілеї в пенсійному забезпеченні для таких категорій осіб, як народні депутати, державні службовці, представники силових структур, прокурори, судді, журналісти державних та комунальних засобів масової інформації тощо. Після ухвалення рішень Конституційним Судом України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп, від 18 червня 2007 року № 4-рп, від 22 травня 2008 року № 10-рп (далі – рішення КСУ) про неконституційність положень щодо обмеження розмірів пенсій привілейованим особам, остаточно став зрозумілим той факт, що боротьба проти поділу українців на привілейованих та звичайних пенсіонерів мала би тепер спрямовуватися не у напрямі обмежень несправедливо завищених пенсій привілейованим особам, а у напрямі скасування пенсійних привілеїв, існування яких прямо суперечить частині другій ст. 24 Конституції України. Звертаємо увагу, що в рішеннях КСУ є лише посилання на частину першу ст. 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом», і водночас у цих рішеннях КСУ взагалі не згадується положення частини другої цієї ж статті: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри... або іншими ознаками».

Свої рішення судді КСУ вибудували на підставі ст. 22 Конституції України, яку завжди застосовують захисники інтересів привілейованих осіб, коли постає питання про обмеження їхніх «законно» встановлених привілеїв.

Особливу увагу слід звернути на положення ч. 3 ст. 22 Конституції України, оскільки норма, закладена в цій частині

статті, є, так би мовити, найбільшою перепорою на шляху до скасування, зокрема, і пенсійних привілеїв.

Захисники пенсійних привілеїв наголошують, що ніхто і ніколи вже не зможе звузити зміст та обсяг існуючих прав і свобод привілейованим українським громадянам, бо це буде порушенням статті 22 Конституції України. Така думка мала б право на існування, якби захисники привілейованих пенсіонерів відразу ж зазначали, що обмеження прав не допускається, якщо при їх запровадженні не було порушено ст. 24 Конституції України, яка забороняє встановлення «привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри... або іншими ознаками» (скажімо, за ознакою належності до представників влади: законодавчої, виконавчої, судової тощо).

Спостерігаючи за існуючим ставленням до реформ, як до безсумнівної справи будь-якої нової влади - один із найстійкіших і тому дивних міфів процесу українського державотворення. Справді, не було, як і нема нині, жодної політичної сили, яка б не продемонструвала свої пориви до суцільного реформування. Партія влади, користуючись контролем за системами масових комунікацій, вибудувала складну так звану політичну піраміду, що базується не тільки на управлінських вертикалях, а й нагромадженні загальних обіцянок та патріотичних закликів. Ця компанія діє монополярно та безконтрольно, але функціонує вона цілком легітимно.

Очевидним є подальше диференціювання влади від громадян. У масовій свідомості влада продовжує сприйматись як дещо вороже, як «касту недоторканих» чи «касту обраних» яка протистоїть як кожному індивіду, так і громадянському суспільству в цілому, як певна «негативна сила», яка ставить свої інтереси вище прав і закону.

І будь-яка нова генерація влади, стає свого роду заручниками не тільки складних процесів державотворення, а й ситуації довкола ч. 3 ст. 22. Конституції. Ця влада нічого не зможе скорегувати, скасувати, змінити. І на будь-які спроби впровадити реформи усі будуть кричати, що це незаконно, не є

конституційно та обмежує права людини і формально вони є праві, тому що ця норма принципово забороняє законодавцю погіршувати становище людини у суспільстві шляхом обмеження тих прав і свобод, які вже закріплено у законах України. Щодо конституційних прав і свобод така заборона застережена спеціально (ч. 1 ст. 157) [1].

Конституційний припис є яскравим прикладом самообмеження держави у відносинах з громадянами у ході втілення нею в життя одного з принципів правової держави. Проте його реалізація не є безпроблемною. Сама Конституція України вже заклала можливість обмеження за допомогою закону багатьох прав людини за наявності певних підстав (наприклад, ч. 3 ст. 34, ч. 2 ст. 35, ч. 1 ст. 36). Тому дане положення слід розуміти так, що у Конституції, як і в інших законах не можуть бути введені нові підстави правообмеження, крім тих, які вже конституційно закріплені.

В частині першій статті 22 Конституції України задекларовано, що під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [1]. У такому разі залишається відкритим питання про які «існуючі права і свободи» йдеться в зазначеній статті - про ті, що зафіксовані в Конституції, або про ті, що викладенні в звичайних законах, чи ті, які закріплені на міжнародному рівні. Доцільно було б під час застосування положення ч. 3 ст. 22 Конституції України не тлумачити її беззастережно. Суттєвого значення при аналізі розділу другого Конституції України набуває значення його співвідношення з міжнародними актами про права людини. Це співвідношення має змістовний, семантичний характер. Відстоюю позицію, що категорію «існуючі права і свободи» слід тлумачити через призму міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Тобто, положення Конституції України «звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод», слід розуміти лише ті права, які визнані і можуть бути захищені на міжнародному рівні.

Однак, слід врахувати, що цей перелік не є вичерпним,

важливо зазначити, що юридичні норми не тільки відображають правовий статус особи, який перебуває у динаміці, але й становлять своєрідну перспективу на майбутнє. Вимоги норм права можуть йти попереду життя, що особливо помітно на прикладі соціальних та економічних прав. Якщо б право тільки відображало дійсність, то в ньому не було б практичної необхідності.

Реалізація цієї задачі, як в області правотворчості, так і в ході правозастосування не така проста, як це може здатися на перший погляд. Справа у тому, що має бути збережено необхідне співвідношення трьох в рівні мірі важливих, практично нерозривних принципів: «верховенства права», «рівності громадян» та соціальної справедливості.

Однозначно, що ч.3 статті 22 Конституції України потрібно тлумачити так, що держава через суспільний договір із людиною, народом може здійснювати свою політику реформування, проте саме задля удосконалення системи забезпечення найважливіших, фундаментальних прав та свобод з урахуванням засади соціальної справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Європейський Суд з прав людини// Сайт Міністерства юстиції України. - Режим доступу: <http://old.miniust.gov.ua/159>

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 р. [Електронний ресурс]. — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347715>

4. Конституція України. Науково-практичний коментар / ред. колегія В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відпр. секретар), Ю.Г. Барабаш та інші.; Нац. акад. прав. наук України - 2-ге вид., переробл. і допов. - Х.: Право, 2011. - 1128 с.